

S Z E M L E

Rhetorik und Stilistik

Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung. Band 1.

Herausgegeben von ULLA FIX – ANDREAS GARDT – JOACHIM KNAPE. Walter de Gruyter,
Berlin, 2008. 1129 lap

A kézikönyv szerzői két, egymástól és a többitől is nehezen elhatárolható tudományág, a retorika és a stilisztika elméletének és gyakorlatának átfogó bemutatását tűzték ki célul. A két „félkötetből” álló lexikon első darabja a „Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft” című, a kiadónál 1982 óta megjelenő sorozat 31. részeként jelent meg. A fejezetek írói a „Historisches Wörterbuch der Rhetorik” (HWRh.) munkálataiban is közreműködtek, de míg a HWRh. az egyes jelenségeket szócikkekben mutatja be, ez a kézikönyv a fogalmi korlátok feletti áttekintést szeretne nyújtani. Az előszó szerint a történeti hagyományt és ennek szisztematikus megjelenési formáit kihagyások és leegyszerűsítések nélkül kívánja tárgyalni, de elsősorban Európára koncentrál, lehangsúlyosabb a német nyelvterület. Kiemelt jelentőséget tulajdonít a pragmatikus-kommunikatív aspektusoknak, a kommunikációkutatás aktuális kérdéseinek, más tudományterületek és a társadalom összefüggéseinek, hogy a retorika és a stilisztika felhasználási lehetőségeinek minél szélesebb spektrumát mutathassa be.

A retorikaoktatás reneszánsz alapjaira és Heidegger filozófiájára épülő, 1963-tól általános retorikai tanszékkal is rendelkező tübingeni egyetem retorikával foglalkozó oktatói között olyan jelentős kutatókat találunk, mint Curtius, Lausberg vagy Dockhorn. A tanszékalapító Walter Jens, aki 1988-ig tanított itt, a retorikát a demokratikus társadalom olyan hatóerejének tartotta, mely nemcsak az esztétikai szabályoknak, a szituációnak és a hatékony kommunikáció feltételeinek felel meg, hanem a morálnak is. Quintilianushoz hasonlóan tehát a tübingeni retorika célja is az, hogy összegyűjtse a „jó beszéd tudományának” szabályait. 1991-től tanít itt JOACHIM KNAPE, aki a média- és a képretorika kutatásával (Medien- und Bildrhetorik) kibővített új retorikakoncepciót dolgozott ki. KNAPE viszatért az arisztotelészi definícióhoz: a gyakorlati retorika szerinte sikerorientált stratégiai kommunikációs eljárás, a jó szónok pedig az, aki az eljárás során megtalálja a témában rejlő meggyőzési lehetőségeket. A 2009-ig Tübingenben tanító GERT UEDING és WALTER JENS indította el 1992-ben a HWRh. tizenegy kötetes sorozatát. Ez a lexikon a retorikát az európai történelem során kifejlődött, tudományterületeken átívelő, interdiszciplináris koncepcióként kezeli, olyan univerzális tudományként, melyben megvalósul az elmélet és a gyakorlat szoros egysége. A lexikon készítése során született meg a könyvismertetés tárgyát képező, átfogó, egy szócikk terjedelménél mélyebb elemzésekre is lehetőséget nyújtó tudástár igénye.

Ilyen típusú kézikönyv iránti igényt indokolhat az a tény is, hogy a retorika és a stilisztika határai összemosódnak. Mindkét terület a szövegalkotással és az elkészült szöveg vizsgálatával is foglalkozik, bár általános vélekedés szerint a retorika inkább a szöveg alkotásának folyamatát helyezi középpontba, míg a stilisztika elemző-leíró jellegű (a kézikönyv azonban int e szempont túlzott hangsúlyozásától). A két tudományágat összeköti,

hogy mindkettő elméleti és gyakorlati komponensből áll, rendelkezik egy pragmatikus-kommunikatív és egy beszédstrukturális dimenzióval. Ez a retorikában a nyelv siker-, illetve célorientált felhasználását jelenti, a stilisztikában pedig az olvasó, illetve a hallgató orientálását a kommunikációs faktorok között. A retorika és a stilisztika egyaránt kutatja az írott és a szóbeli kommunikációt, leír jelenségeket, de normatív szerepe is lehet. Azonban a szerzők nem tekintik a stilisztikát a retorika örökösének, és azzal sem értenek egyet, hogy a retorika a szóbeli, a stilisztika pedig az írott kommunikációt vizsgálja. A közös fogalomkincs szintén összeköti a két területet, például a stíluseszközök elnevezése és csoportosítása. (Az érvelés és a stílus kapcsolatáról lásd ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA, Megjegyzések az érvelés és a stílus összefüggéseiről. In: RAÁTZ JUDIT – TÓTFALUSSY ZSÓFIA szerk., A filozófia és a szónoki beszéd. Trezor Kiadó, Bp., 2011.)

Az első kötet öt nagy tematikus egységből épül fel, az első két történeti fejezet még együtt, a harmadik fejezettől viszont már egymástól elválasztva kezeli a két tudományterületet: A retorika és a stilisztika elméletének története; A retorika és a stilisztika gyakorlatának története, A klasszikus retorika elméletének rendszere; A modern retorika elméleti irányzatai és kutatási területei; A modern stilisztika elméleti irányzatai és kutatási területei.

Az első fejezet a retorika (és a stilisztika) elméletének történeti áttekintését nyújtja, ez indokolja a két terület párhuzamos bemutatását. A görög antikvitás kulcskompetenciaként tekintett a retorikára és lerakta a szisztematikus retorikaelmélet alapjait. A görögöktől örökölt alapokon a rómaiak (2., angol nyelvű fejezet) tudatosan törekedtek megtanulható ars létrehozására, amint azt a „Rhetorica ad Herennium”, Cicero és Quintilianus munkái is mutatják. A középkor (3.) írásközpontú retorikája az antik hagyomány (amit többek között Szent Ágoston munkássága ültetett át a kereszténységbe) felhasználásával alakította ki a maga retorikaelméletét (ars dictandi, poetria, praedicendi, arengandi). A 15. századtól a retorika elméletét már anyanyelven is tanították. A humanizmus, a reneszánsz és a reformáció (4.) alatt a retorika ismét vezető tudomány lett, nemcsak azért, mert a humanisták tudományos alapossággal tanulmányozták az ókori szerzőket és az antik rétorok munkáit, stílusánát, hanem azért is, mert a reformáció hitvitái a gyakorlatban is felvetették a meggyőző kommunikáció igényét. A barokk (5.) volt az utolsó egységes, általános, kötelező rend meglétét feltételező korszak, ami a retorikára „metaszabályozóként” tekintett: a tudományos retorika továbbadta az antik hagyományt, az udvari ékesszólás, az abszolutista királyi udvarok, irodalmi társaságok pedig már az igényes anyanyelvű kommunikáció gyakorlására teremtettek terepet. A barokk retorikája hatásközpontú, nem véletlen, hogy ebben a korban választja le Petrus Ramus az inventiót és a dispositiót a retorikáról, csak a stílusra és az előadásmódra szűkítve a retorika „számárbórét”. A könyvnyomtatás feltalálása, az irodalmi lapok megjelenése az irodalmi élet és az irodalomkritika – így a retorika – újabb terepét jelentették. A felvilágosodás (6.) alatt tovább folytatódott az eltolódás a szövegalkotás felől a befogadás felé: olyan új tudományágak jelentek meg, mint az esztétika, pedagógia, empirikus pszichológia és az önálló sodó stilisztika. Ezután a retorika háttérbe szorult, mert a felvilágosodás racionalizmusa a filozófiát részesítette előnyben, a retorika valószínűsége alapuló érvelését problematikusnak tartotta az igazság keresése szempontjából. A stíluserevények és a stíluseszközök rendszere megmaradt, de a stílus egyre inkább a személyiség kifejezésének eszköze lett, a retorikai hagyomány fontos részét alkotó „közhelyek” (toposzok) leértékelődtek. A spontán, szabad kifejezés kultuszát tovább erősítette a 19. században a romantika (7.).

A 20. század elején (8–9.) azonban újraéledt a retorika iránti érdeklődés, amellet, hogy a stilisztika mint önálló tudomány helyzete is megszilárdult. Külön fejezet foglalkozik a német nyelvterület 20. századi retorikájával és stilisztikájával, a következő öt fejezetben pedig a téma szakértői tekintik át a retorika elméletét más európai, angolszász, szláv országokban. Franciaországban (10.) az oktatásban a 19. századig töretlen volt a retorikai hagyomány jelenléte, az iskola falain kívül azonban az ethos és a pathos szerepének növekedése a 16. századtól egyre inkább háttérbe szorította a logost. Bár itt jelent meg PERELMAN és OLBRECHTS-TYTECA 1958-as új retorikája (*La nouvelle rhétorique, traité de l'argumentation*), az argumentációelmélet reneszánsza csak az 1980-as években kezdődött, és összekapcsolódott az irodalmi stilisztika jelentőségének növekedésével. Az antik hagyomány örökösében, Olaszországban Dante szorgalmazta először az anyanyelvű ékesszólást, a humanizmus és a felvilágosodás után De Sanctis és Croce retorikaellenessége a mai napig érezteti hatását. Utóbbi nyelvfilozófija a filológiai stíluskutatás és a stíluskritika alapja lett (11.). Spanyolországban és Portugáliában (12., angol nyelven) a kortárs retorikaelmélet egyik népszerű irányzata szintén az argumentációkutatás, a másik két leginkább kutatott terület az elocutio-központú strukturalista retorika és az átfogó jellegű szövegközpontú retorika (*General Textual Rhetoric*). Az angolszász országokkal foglalkozó (13., szintén angol nyelvű) fejezet a stilisztika és retorika újradefiniálására és viszonyuk tisztázására tesz kísérletet az 1940 utáni elmélettörténet áttekintése során, kitér olyan nagy jelentőségű kutatók és művek bemutatására, mint például WAYNE C. BOOTH (*The Rhetoric of Fiction*, 1961). Különösen érdekes a „nyugati” retorikai hagyomány és a szláv országok viszonya (14.). Az első orosz retorika LOMONOSZOV nevéhez fűződik, a retorikai hagyomány fogalomkincsét és terminusait értelmezték újra a strukturalisták és a formalisták, a nyelvi dialogicitásának hangsúlyozásával BAHTYIN vagy a belső beszéd pszicholingvisztikai elemzésével VIGOTSKIJ.

Mivel azonban mindkét terület a hétköznapi életbe ágyazott, a kézikönyv második nagy egysége a retorikai és stilisztikai praxis történetét tekinti át, szintén kronológiai sorrendben. Ez az egység az elméleti tanokat társadalmi kontextusba helyezi. A görög (15.) és római antikvitásban (16.) a három beszéd fajta (törvényszéki, tanácsadó, bemutató) gyakorlására nagy szükség volt, a császárkorban azonban az oktatás és az alkalmi beszéd vette át az uralmat, emellett az irodalom is retorizálódott. A római antikvitás intézményesítette, professzionalizálta és elterjesztette a Kr. e. 3. században a görögöktől átvett gymnasion-rendszert. A latin középkor (17.) átvette a normákat, elemeket a klasszikus retorikából, és bár a társadalom más lehetőségeket nyújtott ezek kibontakoztatására, a latin nyelv átvételével a retorika az oktatás, vallás, politika és a szépirodalom területén meghatározó jelentőségű maradt. A 12. században keletkeztek a szöveges diskurzus (a klasszikus retorikától örökölt) retorikai és stilisztikai normáit rögzítő gyűjtemények (*artes*), ezek az írásbeliség és a művelt szóbeliség minden területén irányadónak számítottak.

A 18–24. fejezetben a német nyelvterület retorikai gyakorlatát vizsgálja. A reneszánsz és a humanizmus idején a *ratio studiorum* jegyében a retorika az oktatás mellett az adminisztratív életben is kulcspozícióra tett szert. Cicero „*De oratore*” című munkája alapján kialakított *orator perfectus* lett a Melancthon statutumai által kialakított protestáns iskolatípus ideálja, ez pedig hatást gyakorolt a későbbi jezsuita iskolarendszerre. A felvilágosodástól kezdve az egységes retorikai normákat háttérbe szorította az individuálisabb stílus iránti igény. Ez fejeződött ki a szentimentalizmus kedvelt műfajaiban (levélregény,

naplóregény) is. A „retorikaellenes” 19. századot bemutató 23. fejezet egyik legérdekesebb része az 1848-as forradalmak röplapjainak és politikai beszédeinek retorikai szempontú elemzése. A 24. fejezet három részre tagolódik; elsőként bemutatja a beszédnevelés (Sprecherziehung) német nyelvterületen a századfordulón kialakuló irányzatának eredményeit, majd a két világháború közötti német retorika, elsősorban a náci propaganda retorikai elemzésére tér át. A 2. világháborút követő időszakról szólva részletesen ismerteti a bevezetőben már említett, többek között Walter Jens, Gert Ueding és Joachim Knape nevével fémjelzett tübingeni retorikai csoport történetét, akik a rhetorica utens jegyében elsősorban a nyilvános kommunikációt vizsgálták és vizsgálják.

A következő fejezettől a gyakorlatortörténet ismertetése az elméleti összefoglaló szerkezetét követve az európai országokban tekinti át a retorika és stilisztika gyakorlatának történetét, érdekes helyi különbségekre, sajátosságokra világítva rá a francia (25.), olasz (26.), spanyol és portugál (27.) retorika és stilisztika, valamint az angolszász országok (28.) és Oroszország (29.) gyakorlatában. A 27. és a 28. fejezet csak a 20–21. század jellegzetességeit tárgyalja (ez a két fejezet az elméletortörténethez hasonlóan angol nyelvű), a többi ország esetén azonban az alkalmazott retorika és stilisztika történetét a középkortól tárják elénk a szerzők. Mivel minden felsorolt ország retorikai gyakorlatának mégoly rövid összefoglalása is szétfeszítené az ismertető kereteit, csak kiemelném a 28. fejezetből az angolszász országokban évtizedek óta folyó alkalmazott retorikai és stilisztikai kutatások jelentős eredményeit, különösen a nyilvános kommunikáció vizsgálatának területén. A kutatások eredményeinek gyakorlati alkalmazására (például az oktatásban) szintén kitér a fejezet. A retorika, a stilisztika és a társadalom (a magyar helyzethez hasonló) kapcsolatát mutatja be a spanyol és portugál területekkel foglalkozó 27. fejezet. A spanyol tantervben a stilisztikaoktatás hangsúlyosan jelen volt, azonban a retorika csak az 1970-es években, a diktatúra bukása után jelenhetett meg újra. Az új médiumok megjelenésének hatására azonban jelentőségét egyre növelik az oktatásban. Oroszországban (29. fejezet) a retorika idegen, „importált” tudásnak számított. Mivel a külföldi intervencióhoz kapcsolták, a retorikai tudás adaptálása nehézségekbe ütközött, nem volt olyan folyamatosság az oktatásban, mint nyugaton, a retorikai gyakorlat inkább az egyházi tevékenységekhez kötődött.

A harmadik fejezet a kronológiát félretéve, tematikus rendben veszi sorra a klasszikus retorika legfontosabb területeit, új összefüggéseket tár elénk a jó szónok tulajdonságai (30.), a retorika hatása (31.), a beszédfejték (32.), az ügyállások tana (33.) vagy a beszéd megalkotásának lépései (34.) terén. A 35. fejezet a retorikai bizonyítás eszközeivel, az enthümémával, az epikheirémával és a példával foglalkozik, hangsúlyozva, hogy az ókorban a példát és az enthümémát stíluseszközökként a meggyőzés eszközeinek tartották. A hallgatóság érzelmi befolyásához kapcsolódva a pathos-tant tárgyalja a 36. fejezet. A kognitív fordulat kutatásai megerősítették azt az antik felismerést, hogy az érzelem és a megértés nem ellentétes pólusok, a meggyőzésben az érzelmek komoly szerepet játszanak. Ennek stilisztikai vetülete az, hogy az érzelmek szövegbeli reprezentációiként a gondolatalakzatok a pathos fontos komponensei. Azt, hogy a testbeszéd a meggyőzésben éppolyan fontos, mint a szavak, szintén már az ókorban felismerték. Az utolsó két fejezet Quintilianus felosztását követve (Szónoklattan. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2009. 736) a beszéd előadásával foglalkozik, a test (actio, 37.) és a hang (pronuntiatio, 38.) retorikájával.

A negyedik tematikus egységben a retorikai kutatás aktuális kérdéseit ismerhetjük meg. A hitelesség szerepéről a meggyőző kommunikációban kevés megbízható kutatási eredményt publikáltak; a 39. (angol nyelvű) fejezet a logikai, érzelmi meggyőzés módjainak felsorolásai mellett bemutatja a meggyőző üzenet szerkezetét és stílusát. Mivel a figuratív nyelv hatásosabbá teszi az üzenetet, a stilisztikai aspektusokat ez a fejezet sem nélkülözheti. A 40. fejezet az Arisztotelész által is vizsgált racionális érvelés kritériumrendszerét, a bizonyítékok fajtái alapján történő kategorizálását és az érvelési hibákat mutatja be, az érvek felépítését látványos szerkezeti ábrákkal is szemlélteti. A szillogizmus mellett olyan modern argumentációelemzési módszereket is bemutat, mint a Toulmin-modell.

A klasszikus retorika újrafelfedezésének egyik legizgalmasabb része a toposzkutatás (41., angol nyelven). A kortárs retorika főleg angolszász szakértői kutatási eredményeik alapján már évek óta szorgalmazzák, hogy a kortárs retorikaoktatás alapját is az érvforrások képezzék. A stilisztikával határos területeket a negyedik egység a meggyőzés szempontjából vizsgálja: a trópusokat és alakzatokat (42.), a metaforakutatás (43.) legfontosabb irányzatait is részletesen tárgyalja. Ezután a kommunikáció szempontjából közelít a retorikához a 44. fejezet. A kommunikáció és az érzelmek vizsgálatának legfontosabb kérdése, hogyan hatnak az érzelmek a kommunikáló felek beszédviselkedésére.

A beszéd hatásának kérdése szintén összetett probléma, a 45. fejezet a megnyilatkozás és hatásának összefüggéseire: a direkt és indirekt, tudatos és tudattalan hatásra, a társadalmi és kulturális, para- és extralingvális összefüggésekre, fonetikai, esztétikai aspektusokra is kitér. A tömegkommunikáció a pragmatika és a beszédhatás-kutatás területeiről érdekes kísérleti eredményeket olvashatunk, például választási kampányok előtt és után végzett kérdőíves vizsgálatok gyakorlati tapasztalatairól. A 46. (angol nyelvű) fejezet a nonverbális kommunikáció szintén széles spektrumát öleli fel, rámutatva arra, hogy ezek az eszközök egymástól és a szavaktól függetlenül használatosak, használatuk azonban még a szavaknál is jobban kapcsolódik az adott társadalomhoz. Kísérleti eredményeket ismerhetünk meg arról, hogyan függ össze e területen a normaszegés a kulturális identitástól való elszakadással, szintén tudományos bizonyítékokat találhatunk arra, hogy a nők jobban dekódolják a nem nyelvi jeleket (793). A 47. (angol nyelvű) fejezet azt mutatja be, milyen kommunikációs stratégiák, taktikák segítségével érhető el a beszélgetőpartner együttműködése (compliance gaining). A gyakorlati szempont itt sem szorul háttérbe, kérdőíves vizsgálatok eredményeiről olvashatunk, melyek során a kísérleti személyeknek meg kellett jelölniük az általuk használt meggyőzési technikákat. Ezek jelentőségét az ókorban már Cicero is vizsgálta (docilitas), napjainkban pedig GRICE nyomán lett ismét gyakran kutatott témává. Az udvariassággal és a nyelvi rituálékkal foglalkozó (48.) pragmatikai fejezet után a kommunikációtudomány egyik legfontosabb kutatási területére, a médiahatás- (49.) és az üzenethatás-kutatás (message effects research, 50., angol nyelvű fejezet) nyerünk betekintést. Kísérletek sokaságának eredményeit tárja elénk a második világháborútól, olyan izgalmas és fontos témák, mint a médiaerőszak, a sztereotípiák vagy a „That’s not all!” szlogenjére épülő reklámok hatásmechanizmusáról. A kísérletek, attitűdvizsgálatok eredményei alapján megtudhatjuk, a tudomány jelenlegi állása szerint mi a meggyőző üzenet tervezésének titka, hogyan lehet előrejelezni a hallgatói választ vagy modellálni az attitűd-, illetve viselkedésváltozást.

Az antropológiai retorika (51.) az embert kulturális összefüggésben mint retorikai

létezőt vizsgálja (homo rhetoricus), ez az irányzat NIETZSCHE, HEIDEGGER, GADAMER és BLUMENBERG tevékenysége nyomán a német nyelvterületen népszerű. Quintilianus (és az idősebb Cato) híres meghatározása („vir bonus dicendi peritus”) is mutatja, hogy a retorikában a nő mindig a „másik” volt. Az 52. fejezet a társadalmi nemek (gender) szemszögéből olvassa újra a retorika történetét, bemutatva a „hallgatás retorikája” hogyan reprezentálódik olyan nőnemű lényekben, mint a szfinx, a Szibilla, a szirének vagy Ekhó. A művészetek retorikája a művészetet mint kommunikációt értelmezi (53.), ahol a művész a kommunikátor, a műalkotás pedig mint a kifejezés eszköze szerepel. A művészi kommunikációra azonban nem érvényesek GRICE maximái, a társadalom dönti el, mi számít művészetnek és mi nem. Gyakorlati példaként többek között Goethétől a „Vándor éji dala” elemzésével mutatja be a művészi és a hétköznapi kommunikáció jelentésteremtésének különbségeit. Az 54. és az 55. fejezet angol nyelvű, az előbbi az amerikai retorikai kritika 20. századi eredményeit, az utóbbi pedig a modern irodalomelmélet és a retorika kapcsolatát mutatja be, kitér az antik és a modern irodalomfogalom különbségére, elhatárolva az irodalmi művet a retorikai produkció eredményétől. Ez az elhatárolás azonban ugyanazt a problémát veti fel, mint a retorika és a stilisztika különválasztása. A figuratív beszédnek, például a metaforának is van referenciális értéke az esztétikai érték mellett, hiszen meggyorsíthatja a tanulási folyamatot. A retorika és a kultúratudományok kapcsolatát történeti összefüggésben is vizsgálót (56., angol nyelvű) még két történeti fejezet követi. Az 57. az enciklopédiák és kézikönyvek retorikaképének változásait tekinti át Varrotól napjainkig, az 58. pedig a retorika képét vizsgálja a retorikai tradícióban Platóntól a 21. századig, összefoglalva a retorikával szemben leggyakrabban felhangzó vádakot is (redundáns, nincs körvonalazható tárgya, csak felesleges díszítés, a meggyőzés érdekében elfedi az igazságot).

Az ötödik fejezet a modern, már önállósodott stilisztika kutatási területeit tekinti át, a strukturalista stíluskonceptiókat (59., angol fejezet) Saussure majd Bally nézeteitől a prágai nyelvész körön át Riffaterre-ig, kitérve a statisztikai mérések stilisztikai felhasználhatóságára is. A 60. fejezet az 1970-es évektől tekinti át a kommunikatív-pragmatikai stílusfelfogást, mely Wittgenstein filozófiájának, Austin, Searle és a prágai iskola elméleteinek felhasználásával kommunikatív szempontból a makro- és mikrostilisztika szintjén foglalkozik a szövegalkotás és az elemzés stilisztikai problémáival is. A 61. (angol nyelvű) fejezet az interakcionális stilisztikát, a stilisztikát mint kontextualizációs kulcsot, a stílus elemzés és a konverzációanalízis kombinációját a gyakorlatban, németországi török bevándorlók beszélgetéseinek elemzésével is bemutatja, bizonyítva, hogy a stílust a közös identitás, a szubkulturális normák jelzésére is használjuk. A 62. fejezet az etnográfia és a konverzációanalízis szintéziseként mutatja be a konverzációstílust szövegrészletek elemzése és egy kísérlet alapján (mely különböző etnikai csoportok kommunikációs viselkedését vizsgálta azonos kommunikációs helyzetben). A fejezet holisztikus megközelítése miatt kitér olyan, általában a szociolingvisztika területébe sorolt területekre is, mint a nyelvvaltozatok, nyelvi attitűd, arculatmegőrzés, -fenyegetés. Érdekes különbségekre mutat rá a németek és a japánok kommunikációjában: találkozáskor a németek általában kérdéseket tesznek fel beszédpartnerüknek, ez a japánoknak szokatlan beszédaktus. Az ő kultúrájukban bevett szokás, a közismert dolgok ismétlése találkozáskor viszont meglephet, akár irritálhat is egy európaikat. Buffon sokat idézett gondolatát („A stílus maga az ember”) értelmezhetjük újra a 63. fejezet olvasásakor, mivel a stílus és az egyéniség szere-

pének szempontjából tekinthetjük át az irodalomtörténetet a 18. századtól napjainkig. Hasonlóan a retorika és a stilisztika érdekes határterülete a megértéskutatás (64.). A kutatási eredmények gyakorlati felhasználására a lehetőségek száma szinte végtelen: a mentális reprezentáció felépítésének folyamatát megismerve megtudhatjuk, hogyan tartható fenn a hallgató figyelme, a kognitív tanulásmodell pedig a pedagógia számára nyújthat nélkülözhetetlen információkat. A 65. fejezet a kognitív stilisztika eredményeit foglalja össze, hivatkozva TOLCSVAI NAGY GÁBOR kutatásaira (TOLCSVAI NAGY GÁBOR, *A cognitive Theory of Style*. Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2005). Az első félkötet utolsó, 66. fejezete a meggyőző üzenet stílusának követelményeit foglalja össze.

A kötet használatát kétnyelvű (angol és német) tartalomjegyzék könnyíti meg. Minden alfejezet elején rövid angol nyelvű összefoglalót találunk, de – mint fentebb is többször jeleztem – a fejezetek egy része is angol nyelvű. Az első „félkötet” 1400 oldalas második fele a következő fejezetekből áll: A stílus kategóriájának dimenziói; A retorika és a stilisztika központi kategóriái és kérdésfeltevései, Szövegalkotás a klasszikus retorika keretei között; Szövegalkotás a stilisztika keretei között; A retorika és a stilisztika szerepe napjainkban más tudományokban; A retorika és a stilisztika nemzetközi perspektívái; Alkalmazott retorika és stilisztika I.: Kortárs életszférák és diskurzusterületek szóbeli és írott szövegekben; Alkalmazott retorika és stilisztika II.: Didaktikus aspektusok.

Míg az első kötet jelentős része történeti áttekintést adott, a második kötetben az alkalmazott tudományok, a társtudományok kerülnek középpontba. Az első kötet hangsúlyozottan Európára koncentrál, a második kötet nemcsak más tudományokra, hanem más kontinensekre is kiterjeszti a vizsgálatot.

Napjainkban sokszor gondot okoz a bölcsészettudományokban az elméleti eredmények átvitele a gyakorlatba. Az előszó a kézikönyvet többek között a filológia, a filozófia, a teológia, a szociológia, a politika-, pedagógia-, fordítás-, kommunikáció- és médiatudomány kutatóinak ajánlja. A hosszú felsorolás is bizonyítja, hogy a kézikönyv által bemutatott terület a 20. században újra visszanyerte társadalmi bázisát, mivel az ember zoon politikon, szándékainak valóra váltásához szüksége van a retorika és a stilisztika által nyújtott lehetőségekre. A kézikönyv kanonizált tudást szeretne átadni, metszetet, de még inkább körképet adva a kutatás aktuális kérdéseinek állásáról. Látható, hogy a vállalkozás hatalmas anyagot dolgoz fel, már az első kötetben való biztos tájékozódás is időt igényel. A kezdeti nehézségekért azonban kárpótol az, hogy az elmélet- és gyakorlattörténet, a nézőpontok, szerzők, országok, tudományterületek sokaságának áttekintése új összefüggéseket, ötleteket, kérdéseket vet fel – tükrözve a két tudományterület, a retorika és a stilisztika sokszínűségét és létfontosságú jelentőségét a társadalmi lény, az ember életében. A retorika iránti igény és érdeklődés a 21. században örömteli jelenség, hiszen – a tübingeni tanszék-alapító, Walter Jens szavait idézve: „A retorika a demokrácia leánya, csak szabadságban tud kibontakozni, ezért végzete elválaszthatatlanul összefonódik a demokrácia végzetével. Ha a nép uralkodik, a beszéd irányít; ha despotizmus uralkodik, a dobpergés irányít.” (471).

MAJOR HAJNALKA